

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 373.5.016:908:616.614

LOCAL STUDIES AS A BASIS FOR THE SOCIALIZATION OF A STUDENT'S PERSONALITY

КРАЄЗНАВСТВО ЯК ОСНОВА ДЛЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ

Ірина Ніконова

здобувачка 3-го (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
E-mail: nikonovairyna1981@gmail.com
ORCID 0000-0002-6911-9435
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

Iryna Nikonova

applicant for the 3rd (educational and scientific) higher education, specialty 011 Educational, pedagogical sciences
E-mail: nikonovairyna1981@gmail.com
ORCID 0000-0002-6911-9435
SHEI "Donbas State Pedagogical University", Ukraine

Сергій Фатальчук

кандидат педагогічних наук, доцент
E-mail: s-fatalchuk@ukr.net
ORCID 0009-0002-9815-8801
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

Serhii Fatalchuk

Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor
E-mail: s-fatalchuk@ukr.net
ORCID 0009-0002-9815-8801
SHEI "Donbas State Pedagogical University", Ukraine

ABSTRACT

The article deals with the problem of the development of school local studies as an important factor in the socialization of a student's personality. Based on the analysis of scientific and pedagogical literature, regulatory legal acts in the field of education, it is established that the study of local history and culture both forms a personal connection between students and their native land and expands their understanding of the world, contributing to successful socialization, revealing key competencies of students, such as: civic, social, cultural, information and communication, and educational. The impact of local studies on the formation of national identity, civic position, value orientations, increasing moral and psychological stability and social competence of the personality, which are extremely necessary for successful integration into modern society, is analyzed. It is emphasized that school years for students are both preparation for life and an important life stage, saturated with social and cognitive activity. Much attention is focused on the importance of the potential of local studies for cultivating patriotism, love for the native land and responsibility for its future. The positive influence of school local studies on the development of students' humanistic values in extracurricular activities is emphasized. It is determined that the mass involvement of students in local studies activities in their free time from lessons makes it possible to some extent to avoid the danger of deformation of the student's personality. The prospects for further scientific research in studying the possibilities of school local studies for the development of

social competencies; the influence of local studies on the formation of civic identity; the study of interdisciplinary connections of local studies; the influence of local studies on the students' professional self-determination are outlined.

Key words: *civic responsibility, competence, local studies activities, socialization, social pedagogy, value orientations, school local studies.*

Актуальність теми. В умовах інтенсивних соціально-економічних і політичних перетворень, що відбуваються в нашій країні, формується вільне, незалежне національне демократичне суспільство, особлива роль у якому буде належати молодому поколінню – майбутнім представникам політичної, культурної та економічної еліти України. Це насамперед вимагає нових підходів до їхньої підготовки. Сучасній молоді, як ніколи, потрібні підвищена морально-психологічна стійкість, почуття громадянської соціальної відповідальності, здатність приймати складні життєві рішення. Подібні завдання вирішують різні освітні та соціальні установи різного рівня. У Законі України «Про освіту» (2017) вказано на цю єдність як на один із принципів, що становлять Державний освітній стандарт.

У контексті сучасних освітніх реформ, які в Україні спрямовані на розвиток критичного мислення, креативності та комунікативних навичок учнів, краєзнавство набуває особливого значення. Вивчення локальної історії та культури не лише формує в учнів особистий зв'язок із рідним краєм, а й розширює їхнє розуміння світу, сприяючи успішній соціалізації, розкриваючи ключові компетентності здобувачів освіти, як-от: громадянська, соціальна, культурна, інформаційно-комунікаційна та навчальна. Саме через розвиток цих компетентностей шкільне краєзнавство стає дієвим інструментом соціалізації учнів, готуючи їх до активної участі в житті суспільства, формуючи в них громадянську відповідальність. Як відомо, соціалізація – це багатогранний процес, у якому людина засвоює та активно відтворює соціально-культурний досвід, зокрема знання, цінності, норми, мораль та традиції. Цей процес відбувається через діяльність, спілкування та взаємодію з іншими людьми і є ключовим фактором у формуванні особистості учня (Яцик & Степанюк, 2022).

У період становлення демократичного суспільства в нашій країні сучасна школа може і повинна стати установою соціальної підготовки учнів до життя. Краєзнавство ж є важливим засобом реалізації принципу навчання з вихованням, бо культурна, історична і природна спадщини мають велике значення у формуванні ціннісних орієнтацій, світогляду та соціалізації здобувачів освіти. Саме тому проблема ефективної реалізації соціально-педагогічних функцій освіти засобами краєзнавства є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальновідомо, що краєзнавство виконує три ключові функції: педагогічну, навчальну та наукову. Педагогічна функція полягає у використанні краєзнавства як ефективного методу навчання та виховання, що сприяє засвоєнню знань та розвитку практичних навичок; навчальна функція передбачає використання його як основи для вивчення історії в школі; наукова функція полягає у використанні краєзнавства як складової історичної науки, що надає змогу проводити комплексні дослідження регіону.

На необхідність застосовувати місцевий матеріал у навчанні та вихованні

наголошували відомі зарубіжні педагоги: А. Дістервег, Я. Коменський, Ж.-Ж. Руссо та ін. (Чепа, 2004; Грибинюк, 2012; Євтух, 1990). Ідеї, що зародилися в Європі, знайшли своє продовження та розвиток на території сучасної України, де їх активно впроваджували та популяризували В. Антонович, М. Драгоманов, О. Духнович, С. Русова, Г. Сковорода, І. Франко та ін. (Чепа, 2004; Жупанин, 2000; Русова, 1997; Франко, 1986). На освітнє та виховне значення пізнання свого краю акцентували увагу корифеї вітчизняної педагогічної думки: П. Блонський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, С. Шацький та ін. (Чепа, 2004; Макаренко, 1953; Сухомлинський, 1976).

Окреслена проблема є також актуальною серед українських педагогів сучасної формації. У роботах таких дослідників, як-от: В. Бугрій (2011), Л. Войтова (2011), Н. Побірченко (2010), О. Сухомлинська (2019), П. Тронько (2004) та інших розкривається значний потенціал краєзнавства в організації соціокультурної діяльності учнів та вплив на їхню соціалізацію. Зокрема, В. Бугрій (2011) та Л. Войтова (2011) стверджують, що формування соціально активної особистості здобувачів освіти на базі краєзнавства доцільно здійснювати лише за умови, якщо вони будуть активними суб'єктами краєзнавчої діяльності, реалізуючи свої творчі та соціальні здібності в шкільному житті та дозвіллі. Питання організації дозвілля з урахуванням соціальних та особистісних чинників досліджують вітчизняні науковці: О. Безкоровайна (2009), І. Бех (2003), О. Сорочинська (2005) та ін.

Інтеграцію краєзнавства з навчальними дисциплінами (географія, біологія, історія, хімія, фізика, література тощо) висвітлюють такі вчені: О. Сухомлинська (2019), П. Тронько (2004) та ін. У їхніх роботах рідний край і навколишня природа розглядаються як умови життя та здоров'я людей, як основні цінності морального виховання.

Наразі в науковій літературі особливу увагу звернено на соціальну адаптацію здобувачів освіти, основними елементами якої є свідомість, діяльність і конкретні адаптаційні механізми, зокрема соціогенного характеру. На сьогоднішній день ще недостатньо використані резерви соціалізації учнів за допомогою шкільного краєзнавства в класно-урочній системі навчання, у позакласній та позашкільній роботі. Як показує багаторічний досвід дослідників, масове залучення здобувачів освіти до краєзнавчої діяльності у вільний від уроків час надає змогу певною мірою уникнути небезпеки деформації особистості учня, про яку пишуть сучасні соціологи, педагоги та психологи. Вони стурбовані тим фактом, що в умовах різкого погіршення матеріального добробуту значної частини населення, з одного боку, і зростаючої комерціалізації освіти – з іншого, сучасних політичних змін школа може перетворитися на підсилювач нерівності можливостей розвитку дітей.

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання. Мета дослідження – розкрити потенціал шкільного краєзнавства як ефективного інструмента соціалізації здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На сьогодні не існує чіткого визначення поняття «шкільне краєзнавство», але в словнику термінів з педагогіки зазначено, що «шкільне краєзнавство – це активне дослідження учнями під керівництвом вчителя природних, соціально-економічних, історичних та культурних аспектів

рідного краю, що здійснюється як на уроках, так і в позаурочний час. Воно характеризується локальним фокусом дослідження та практичним застосуванням знань» (Яцик & Степанюк, 2022). Фундатором шкільного краєзнавства ще в ХІХ ст. став К. Ушинський, який одним із перших оприлюднив це поняття. Однак першим, хто застосував його на практиці, був відомий письменник, суспільний діяч і педагог І. Франко. Від моменту, коли він уперше використав термін «краєзнавство» у статті «Галицьке краєзнавство» до його остаточного формування, пройшло чимало перетворень (Франко, 1986). Оскільки краєзнавство охоплює знання з різних галузей, його предмет та об'єкт дослідження постійно змінювалися залежно від поглядів науковців.

Так, В. Сухомлинський (1976) уважав, що соціальна педагогіка та соціалізація учнів тісно переплітаються з краєзнавством, утворюючи потужний інструмент для формування особистості. Засновником терміна «соціальна педагогіка» вважається німецький педагог А. Дістервег, який у другій половині ХІХ ст. використовував його для позначення діяльності із соціально дезадаптованими дітьми, зокрема, для запобігання підлітковим правопорушенням (Євтух, 1990).

На початку ХХ ст. німецький педагог і філософ П. Наторп розширив розуміння соціальної педагогіки, запропонувавши об'єднати ресурси суспільства для поширення освіти та культури. Проте соціально-педагогічна діяльність, спрямована на виховання та підтримку особистості в соціумі, має давню історію, що сягає часів зародження виховання як такого. Уважається, що німецький просвітитель К. Магер, який присвятив свої дослідження соціальним аспектам освіти та виховання, можливо, був першим, хто використав термін «соціальна педагогіка» (Бех, 2003).

У дослідженні віддаємо перевагу поглядам К. Магера щодо визначення соціальної педагогіки як науки, яка вивчає умови формування суспільства загалом, і її завданням є сприяння гармонійному розвитку особистості в соціумі (Бех, 2003), а також дотримуємося позиції Т. Яцик і В. Степанюк (2022) стосовно визначення терміна «соціалізація» як процесу активного залучення людини до суспільних відносин, формування її соціального досвіду та становлення її як особистості.

Досліджуючи історичні витоки соціальної педагогіки, звернімо увагу на погляди швейцарського педагога Й. Песталоцці, який, прагнучи психологізувати навчання, розробив теорію «природного шляху пізнання», за якою будь-яке навчання повинно спиратися на спостереження і дослідження навколишнього світу дитини. Свої погляди він узагальнив у творах «Лінгарді Гертруда» (1781–1787 рр.), «Як Гертруда вчить своїх дітей» (1801 р.), «Лебедина пісня» (1826 р.) (Грипич, Іванчук & Ковальчук, 2018). Трактат Ж.-Ж. Руссо «Еміль, або Про виховання» став гострою критикою тогочасних феодальних освітніх практик. Педагог-просвітитель прагнув виховати людину, здатну до активної суспільної діяльності та боротьби з усталеними порядками, використовуючи принципи гуманізму, природовідповідності, свободи та індивідуального підходу (Грибинюк, 2012).

Німецький педагог А. Дістервег став на захист ідеї загальнолюдського виховання. У роботі «Керівництво до освіти німецьких учителів» (1835 р.) він акцентує увагу на потребі виховання молоді в єдності і любові до всього

людства, свого народу та рідного краю (Євтух, 1990). Німецький учений і соціолог П. Наторп, запропонувавши концепцію соціальної педагогіки як «виховання в суспільстві, через суспільство й для суспільства», радикально змінив традиційне розуміння виховання, яке зводилося до двосторонньої взаємодії. Він сміливо сформулював соціальний закон розвитку, поклавши в основу соціальної педагогіки взаємозв'язок виховання та суспільства. На його думку, суспільство є вирішальним фактором виховання, а виховання – основою життєздатності суспільства. Американський філософ і реформатор освіти Дж. Дьюї став першим педагогом, який висловив думку про соціальну природу виховання (Бех, 2003).

В Україні проблему соціалізації молоді розглядали дослідники: А. Макаренко (1953), С. Русова (1997), В. Сухомлинський (1976) та ін. Серед сучасних науковців, які висвітлювали це питання, можна назвати О. Безкоровайну (2009), І. Беха (2003), В. Сорочинську (2005) та ін.

Видатна українська педагогиня С. Русова (1997) приділяла значну увагу соціальним аспектам виховання. Її погляди на соціальну педагогіку відображають такі ключові ідеї: школа повинна бути не лише освітнім, а й соціальним інститутом, який готує дітей до активної участі в суспільному житті; національне виховання має бути спрямоване на розвиток особистості учня. Відомий український педагог А. Макаренко (1953) надавав великого значення соціальному вихованню дітей: його педагогічні ідеї, зокрема щодо любові до рідного краю та соціалізації учнів, тісно переплітаються одна з одною. Зазначимо, що педагогічні ідеї В. Сухомлинського (1976) були гуманістичними та спрямованими на розвиток гармонійної особистості. Його погляди на соціалізацію учнів, зокрема через соціальне виховання, працю та любов до рідного краю, залишаються актуальними й дотепер.

На сьогодні краєзнавство має все ж таки локальний характер і найчастіше залежить від особистості вчителя або його ентузіазму. Відзначимо важливість краєзнавства: матеріали про місто, селище, село, про окремі пам'ятки культури та історії – впливають на пізнавальну активність, інтелектуальний розвиток та вибір професії молодим поколінням. Сучасний педагог має викликати в учнів інтерес до вивчення історії та культури свого рідного краю, своєї Батьківщини, показувати їм значущість шкільного краєзнавства для визначення життєвих цінностей, планів на майбутнє тощо.

Зазначимо, що шкільна краєзнавча діяльність має широке коло наукової літератури, але, на жаль, шляхи реалізації соціально-педагогічних функцій у шкільному краєзнавстві не знайшли достатнього відображення. Значна частина цієї літератури належить до інших періодів розвитку народної освіти в Україні, і відповідно в ній не могли бути відображені ті явища, які в умовах переорієнтації на гуманістичні цінності стали б сприяти соціалізації особистості. Ключовим моментом є розуміння того, що соціалізація не обмежується лише переданням знань, а включає в себе формування ціннісних орієнтацій, розвиток соціальних навичок та адаптацію до умов, що постійно змінюються.

З урахуванням проведеного нами аналізу науково-педагогічної літератури з питань організації і впровадження краєзнавчої діяльності в школі можемо виділити ґносеологічну концепцію виховання особистості учня. На нашу думку, активне пристосування індивіда до умов, що змінюються, відбувається за

допомогою адаптаційних механізмів, що виробляються на основі краєзнавчої діяльності та свідомості учнів. Соціалізація здобувачів освіти тісно пов'язана з адаптацією їх до дорослого, самостійного життя і включає:

- інтелектуальну зрілість (розвинені пізнавальні інтереси, уміння знайти конструктивні рішення, наявність критичного та прогностичне мислення);
- соціальну зрілість (терпиме ставлення до інших, готовність до співробітництва, співтворчості, співдружності, відповідальність за те, що відбувається);
- особистісну зрілість (розуміння себе, самостійність, наявність соціально-ціннісних життєвих цілей, прагнення реалізовувати свої позитивні позиції та ініціативи, самоповагу тощо);
- емоційну зрілість (співчуття, інтуїція, співпереживання, співучасть тощо).

Водночас важлива роль у соціалізації молоді належить формуванню в неї якостей соціально активної особистості ще в шкільні роки, як-от:

- здатність орієнтуватися в швидкозмінному суспільстві;
- підвищену морально-психологічну стійкість;
- почуття соціальної відповідальності;
- здатність приймати життєві рішення та діяти навіть за невисокої ймовірності успіху тощо.

Визначені характеристики знаходять своє емпіричне вираження в готовності молодого покоління до самостійної пізнавальної діяльності. У цьому аспекті перспективним є розвиток краєзнавства, що допомагає визначити спосіб перебудови сьогодення та конкретні напрями майбутнього пошуку. Наразі розроблено багато краєзнавчих концепцій (Л. Войтова (2011), О. Сухомлинська (2019), В. Бугрій (2011)). У дослідженні В. Бугрія (2011) з моделювання та реалізації системи додаткової краєзнавчої освіти учнів частково відображено результати спільної краєзнавчої роботи автора дослідження з учнями. Від краєзнавства – до краєлюбності.

Сьогодні краєзнавство є необхідною складовою національного компонента, розкриваючи учням специфічні риси природного середовища, історії та культури краю, що має значення для становлення світогляду, виховання патріотизму та інших моральних якостей особистості, а також для її соціалізації. Для позитивної інтеграції молоді в сучасне суспільство недостатньо системи знань про процеси, що відбуваються в суспільстві та про комплекс наявних у ньому відносин, дуже важливими є такі якості особистості, як почуття громадянської відповідальності, здатність приймати життєво важливі рішення, морально-психологічна стійкість. Становленню таких якостей може сприяти залучення учнів до різних форм соціокультурної діяльності, у процесі якої вони відчували б свою причетність до того, що відбувається в їхній школі, місті, країні, училися б поважати чужу думку, виявляти терпимість і схильність до співпраці.

Сучасний заклад загальної середньої освіти (ЗЗСО) має стати установою соціальної підготовки здобувачів, де їм надається можливість брати участь у розробленні шкільних правил, законів; у підготовці та проведенні уроків, позакласної та позашкільної роботи, що дасть здобувачам освіти відчуття своєю значущості в житті школи. У такий спосіб навчальна та позакласна робота організовується так, що здобувачі освіти навчаються зважати на думку інших, виявляти толерантність та бажання конструктивно співпрацювати. І все ж

шкільні роки є не лише підготовкою до життя, а важливим життєвим етапом, насиченим соціальною та пізнавальною діяльністю.

Характеризуючи сучасний ЗЗСО, якого потребують діти та суспільство, вважаємо за доцільне виділити такі його ознаки: здійснення соціального та правового захисту дітей, батьків, учителів; розвиток особистості, здатної до позитивної самореалізації; широке співробітництво з усіма елементами мікросоціуму. Відзначимо, що позитивні перетворення в ЗЗСО мають здійснюватися коректно і поетапно в межах сучасної соціально-політичної ситуації, з урахуванням ступеня зрілості педагогічного колективу, «зовнішніх» і «внутрішніх» умов.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, на основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що краєзнавство є потужним інструментом соціалізації учнів у сучасному ЗЗСО. Воно не лише сприяє формуванню національної ідентичності та патріотизму, але й розвиває ключові соціальні компетентності, необхідні для успішної інтеграції в суспільство. Сучасний ЗЗСО, усвідомлюючи свою роль як інституту соціальної підготовки, має активно використовувати краєзнавство для формування в учнів таких якостей, як громадянська відповідальність, здатність приймати рішення, морально-психологічна стійкість. Включення краєзнавчої діяльності в освітній процес та позакласну роботу створює умови для розвитку в учнів почуття причетності до своєї школи, села, міста, країни, а також для формування навичок співпраці, толерантності та поваги до думки навколишніх.

Краєзнавство, розкриваючи специфічні риси природного середовища, історії та культури рідного краю, допомагає учням усвідомити свою роль у суспільстві та визначити своє місце в ньому; сприяє формуванню ціннісних орієнтацій, розвитку соціальних навичок та адаптації до умов, що постійно змінюються. У такий спосіб краєзнавство є не лише джерелом знань про минуле, але й ефективним засобом підготовки учнів до активного та відповідального життя в суспільстві.

Перспективи нашого наукового пошуку полягають у дослідженні впливу краєзнавства на формування громадянської ідентичності; вивченні можливостей краєзнавства для розвитку соціальних компетентностей; дослідженні регіональних особливостей краєзнавчої роботи; вивченні міждисциплінарних зв'язків краєзнавства; вивченні впливу краєзнавства на професійне самовизначення учнів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Безкоровайна, О. В. (2009). Самоствердження як важливий соціально-психологічний феномен становлення особистості раннього юнацького віку. *Рідна школа*, (4(952), 32–35.

Бех, І. Д. (2003). *Виховання особистості. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади* (Кн. 1). Київ: Либідь.

Бугрій, В. С. (2011). *Шкільне краєзнавство в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.)*. Суми: Вид-во «МакДен».

Войтова, Л. (2011). Архівна база дослідження розвитку шкільного краєзнавства у загальноосвітніх навчальних закладах України (20–30-ті роки ХХ століття). *Краєзнавство*, (4), 6–13.

Грибинюк, М. Б. (2012). Можливості використання педагогічних ідей Ж.-Ж. Руссо у початковій школі на прикладі роману «Еміль, або Про виховання». *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. Педагогічні науки*, (15(1)), 240–249.

Грипич, С. Н., Іванчук, О. В. & Ковальчук, Л. В. (ред.). (2018). *Він дивився у майбутнє. Й. Г. Песталоцці про мистецтво виховання*. Рівне.

Євтух, М. Б. (1990). Дістервег: педагог, учений: до 200-річчя від народження. *Радянська школа*, (7), 84–86.

Жупанин, С. І. (2000). Народознавча педагогіка Олександра Духновича. *Дукля*, (4), 32–40.

Макаренко, А. С. (1953). *Мої педагогічні погляди*. (Т. 4, с. 49–164). Київ: Радянська школа.

Побірченко, Н. С. (ред.). (2010). *Стандарти діяльності загальноосвітнього навчального закладу: аналіт. звіт за результатами дослідж. з освіт. політики* (с. 78–79). Київ.

Про освіту (Закон України). № 38–39, ст. 380. (2017). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

Русова, С. (1997). *Дидактика. Вибрані педагогічні твори* (с. 134–300). Київ: Либідь.

Сорочинська, В. Є. (2005). *Організація роботи соціального педагога*. Київ: Кондор.

Сухомлинська, О. (2019). Концептуальні тексти про виховання дітей і молоді як складова історії сучасної освіти в Україні. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, (6), 226–240.

Сухомлинський, В. О. (1976). *Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Духовний світ школяра. Методика виховання колективу*. (Т. 1). Київ: Радянська школа.

Тронько, П. (2004). Краєзнавчий рух в Україні і шляхи його подальшого розвитку. *Український історичний журнал*, (2), 82–93.

Франко, І. Я. (1986). *Зібрання творів у 50-и томах*. (Т. 46: Ч. 2, с. 116–150). Київ: Наукова думка.

Чепа, М.-Л. А. (2004). Блонський Павло Петрович. *Енциклопедія Сучасної України*. НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Вилучено з <https://esu.com.ua/article-35540>

Яцик, Т. О. & Степанюк, В. В. (2022). *Словник коротких термінів з педагогіки*. Луцьк: ФОП Мажула Ю. М.

REFERENCES

Bezkorovaina, O. V. (2009). Samostverdzhennia yak vazhlyvyi sotsialno-psykholohichniy fenomen stanovlennia osobystosti rannoho yunatskoho viku [Self-affirmation as an important socio-psychological phenomenon of personality formation in early adolescence]. *Ridna shkola – Native school*, 4(952), 32–35 [in Ukrainian].

Bekh, I. D. (2003). *Vykhovannia osobystosti. Osobystisno oriientovanyi pidkhid: teoretyko-tekhnohichni zasady* [Personality Education. Personality-oriented approach: theoretical and technological foundations] (Book 1). Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

Buhrii, V. S. (2011). *Shkilne kraieznavstvo v Ukraini (druha polovyna XX –*

pochatok XXI st.) [School local studies in Ukraine (second half of the 20th – beginning of the 21st century)]. Sumy: Vyd-vo «MakDen» [in Ukrainian].

Voitova, L. (2011). Arkhivna baza doslidzhennia rozvytku shkilnoho kraieznavstva u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh Ukrainy (20–30-ti roky XX stolittia) [Archival database of research on the development of school local history in general educational institutions of Ukraine (20s–30s of the 20th century)]. *Kraieznavstvo – Local Studies*, 4, 6–13 [in Ukrainian].

Hrybnyiuk, M. B. (2012). Mozhlyvosti vykorystannia pedahohichnykh idei Zh.-Zh. Russo u pochatkovii shkoli na prykladi romanu «Emil, abo Pro vykhovannia» [Possibilities of using pedagogical ideas of J.-J. Rousseau in primary school on the example of the novel “Emile, or On Education”]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka. Pedahohichni nauky – Bulletin of Luhansk National University named after T. Shevchenko. Pedagogical Sciences*, 15(1), 240–249 [in Ukrainian].

Hrypych, S. N., Ivanchuk, O. V. & Kovalchuk, L. V. (red.). (2018). *Vin dyvyvsia u maibutnie. Y. H. Pestalotsti pro mystetstvo vykhovannia [He looked into the future. J. G. Pestalozzi on the art of education]*. Rivne [in Ukrainian].

Yevtukh, M. B. (1990). Disterveh: pedahoh, uchenyi: do 200-richchia vid narodzhennia [Disterweg: teacher, scientist: to the 200th anniversary of his birth]. *Radianska shkola – Soviet school*, 7, 84–86 [in Ukrainian].

Zhupanyn, S. I. (2000). Narodoznavcha pedahohika Oleksandra Dukhnovycha [Ethnological Pedagogy of Oleksandr Dukhnovych]. *Duklia – Duklja*, 4, 32–40 [in Ukrainian].

Makarenko, A. S. (1953). *Moi pedahohichni pohliady [My pedagogical views]*. (Vol. 4), (pp. 49–164). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].

Pobirchenko, N. S. (red.). (2010). *Standarty diialnosti zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu: analit. zvit za rezultatamy doslidzh. z osv. polityky [Standards of activity of a general educational institution: analytical report based on the results of research on educational policy]* (pp. 78–79). Kyiv [in Ukrainian].

Pro osvitu (Zakon Ukrainy). № 38–39, st. 380 [On Education (Law of Ukraine). No. 38–39, Art. 380]. (2017). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

Rusova, S. (1997). *Dydaktyka. Vybrani pedahohichni tvory [Didactics. Selected pedagogical works]* (pp. 134–300). Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

Sorochynska, V. Ye. (2005). *Orhanizatsiia roboty sotsialnoho pedahoha [Organization of the work of a social educator]*. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].

Sukhomlynska, O. (2019). Kontseptualni teksty pro vykhovannia ditei i molodi yak skladova istorii suchasnoi osvity v Ukraini [Conceptual texts on the upbringing of children and youth as a component of the history of modern education in Ukraine]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 6, 226–240 [in Ukrainian].

Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Problemy vykhovannia vsebichno rozvynenoi osobystosti. Dukhovnyi svit shkoliara. Metodyka vykhovannia kolektyvu [Problems of educating a comprehensively developed personality. The spiritual world of a schoolchild. Methods of educating a team]*. (Vol. 1). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].

Tronko, P. (2004). Kraieznavchyi rukh v Ukraini i shliakhy yoho podalshoho

rozvytku [The local studies movement in Ukraine and ways of its further development]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 2, 82–93 [in Ukrainian].

Franko, I. Ya. (1986). *Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh [Collected works in 50 volumes]*. (Vol. 46: Ch. 2), (pp. 116–150). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Chepa, M.-L. A. (2004). Blonskyi Pavlo Petrovych [Blonsky Pavlo Petrovych]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy – Encyclopedia of Modern Ukraine*. NAN Ukrainy, NTSh. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-35540> [in Ukrainian].

Yatsyk, T. O. & Stepaniuk, V. V. (2022). *Slovnyk korotkykh terminiv z pedahohiky [Dictionary of short terms in pedagogy]*. Lutsk: FOP Mazhula Yu. M. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто проблему розвитку шкільного краєзнавства як важливого фактора соціалізації особистості учня. На основі аналізу науково-педагогічної літератури, нормативно-правових актів в галузі освіти встановлено, що вивчення локальної історії та культури не лише формує в учнів особистий зв'язок із рідним краєм, а й розширює їхнє розуміння світу, сприяючи успішній соціалізації, розкриваючи ключові компетентності здобувачів освіти, як-от: громадянська, соціальна, культурна, інформаційно-комунікаційна та навчальна. Проаналізовано вплив краєзнавства на формування національної ідентичності, громадянської позиції, ціннісних орієнтацій, підвищення морально-психологічної стійкості та соціальної компетентності особистості, які вкрай необхідні для успішної інтеграції в сучасне суспільство. Наголошено, що шкільні роки для учнів є не лише підготовкою до життя, а важливим життєвим етапом, насиченим соціальною та пізнавальною діяльністю. Акцентовано увагу на важливості потенціалу краєзнавства у вихованні патріотизму, любові до рідного краю та відповідальності за його майбутнє. Констатовано позитивний вплив ролі шкільного краєзнавства в розвитку гуманістичних цінностей учнів у процесі позакласної роботи. Визначено, що масове залучення здобувачів освіти до краєзнавчої діяльності у вільний від уроків час надає змогу певною мірою уникнути небезпеки деформації особистості учня. Окреслено перспективи подальших наукових пошуків у вивченні можливостей шкільного краєзнавства для розвитку соціальних компетентностей; впливу краєзнавства на формування громадянської ідентичності; вивченні міждисциплінарних зв'язків краєзнавства; впливу краєзнавства на професійне самовизначення учнів.

Ключові слова: громадянська відповідальність, компетентність, краєзнавча діяльність, соціалізація, соціальна педагогіка, ціннісні орієнтації, шкільне краєзнавство.